

Marek J. Malinowski

Przemiany współczesnego świata. Charakterystyka, dynamika, kierunki i perspektywy (Różne opcje i alternatywy. Refleksje osobiste)

Civitas Hominibus : rocznik filozoficzno-społeczny 9, 7-12

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marek J. Malinowski

Przemiany współczesnego świata. Charakterystyka, dynamika, kierunki i perspektywy (Różne opcje i alternatywy. Refleksje osobiste)

Streszczenie

Przewodnym przesłaniem Rocznika Filozoficzno-Społecznego „Civitas Hominibus” z 2014 roku są wielostronne i wielopłaszczyznowe przemiany współczesnego świata, obejmujące wszystkie sfery, w których przejawia się obecna cywilizacja ludzka. Przemiany te mają swoje charakterystyczne cechy jakościowe i ilościowe, dynamikę rozwoju, określone kierunki ewolucji i perspektywy dalszego kształtowania się w drugiej i następnych dekadach XXI wieku. Stanowią one przedmiot podejmowanych w różnych dyscyplinach nauki w skali międzynarodowej rozległych badań i stałej obserwacji, analizy i wartościowania przez ekspertów i specjalistów w zakresie nauki o stosunkach międzynarodowych i innych gałęzi naukowego poznania otaczającej nas rzeczywistości, a także polityków, dziennikarzy i przedstawicieli różnych organizacji społecznych.

Słowa kluczowe: przemiany, alternatywy, współczesny świat.

Oddając do rąk Czytelników kolejny numer naszego Rocznika Filozoficzno-Społecznego „Civitas Hominibus” z 2014 roku, pragnąłbym podkreślić, iż jego przewodnim przesłaniem są wielostronne i wielopłaszczyznowe przemiany współczesnego świata, obejmujące wszystkie sfery, w których przejawia się obecna cywilizacja ludzka. Przemiany te mają swoje charakterystyczne cechy jakościowe i ilościowe, dynamikę roz-

woju, określone kierunki ewolucji i perspektywy dalszego kształtowania się w drugiej i następnych dekadach XXI wieku. Stanowią one przedmiot podejmowanych w różnych dyscyplinach nauki w skali międzynarodowej rozległych badań i stałej obserwacji, analizy i wartościowania przez ekspertów i specjalistów w zakresie nauki o stosunkach międzynarodowych i innych gałęzi naukowego poznania otaczającej nas rzeczywistości, a także polityków, dziennikarzy i przedstawicieli różnych organizacji społecznych.

Celem tych wszystkich działań jest dążenie do zrozumienia, kwantyfikacji i właściwej oceny kształtujących się zjawisk o różnorodnym charakterze, co wydaje się niezbędnym i logicznym warunkiem prowadzenia trafnej i efektywnej polityki przez współczesne elity rządzące oraz formowania się właściwej świadomości politycznej i cywilizacyjnej znaczącej większości obecnych społeczeństw. Efektem tego byłoby przyjęcie przez nie odpowiedniej postawy wobec dokonujących się przemian. Ma to tym większe znaczenie, że narasta tempo i głębokość owych wielopłaszczyznowych zmian cywilizacyjnych, które prowadzą do kształtowania się Nowego Ładu Międzynarodowego i odmiennego od dotychczasowego porządku światowego, uformowanego w drugiej połowie XX i pierwszej dekadzie XXI wieku¹.

Problematyka przemian, czyli jakościowych i ilościowych zmian w obecnym stanie rzeczywistości międzynarodowej wiąże się integralnie z ekspansją procesów globalizacyjnych i integracyjnych we współczesnym świecie, którym towarzyszą przeciwstawne w swej istocie zjawiska: różnicowania się owego świata na wszystkich płaszczyznach życia publicznego i prywatnego, burzliwego rozwoju tendencji nacjonalistycznych i ksenofobicznych w różnych regionach kuli ziemskiej związanych z nasilającą się imigracją z terenów Południa do krajów Północy oraz gwałtownego narastania działalności ugrupowań islamskiego fundamentalizmu o zdecydowanie antyzachodnim nastawieniu, które posługują się coraz bardziej zaawansowanymi i wyrafinowanymi metodami terroryzmu międzynarodowego².

Najświeższym przykładem tego ostatniego zjawiska jest casus rzekomo demokratycznego Iraku, który został ukształtowany w tej formie ustrojowej w rezultacie interwencji militarnej Stanów Zjednoczonych Ameryki (United States of America, USA) i ich sojuszników z Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (North Atlantic Treaty Organization, NATO), w tym też niestety III Rzeczypospolitej Polskiej (III RP), w pierwszej dekadzie XXI wieku. Otóż, w końcu czerwca 2014 roku przywódcy Islamskiego Państwa Iraku i Lewantu (Islamic State of Iraq and Levant, ISIL) po opanowaniu przez jego bojowników północnej części Iraku ogłosili znamiennej deklarację o utworzeniu tu sunnickiego kalifatu muzułmańskiego pod nazwą Państwa Islamskiego (Islamic State, IS), opartego na koranicznym prawie szariatu. Komentując tę deklarację, rzecznik obecnych szyickich władz w Bagdadzie oznajmił, iż powstanie takiego kalifatu w północnej części Iraku jest zagrożeniem nie tylko dla jego integralności terytorialnej, ale dla całego

¹ Zob. szerzej: I. Kraś, B. Matsili, M. Soja (red.), *Mechanika sceny międzynarodowej. Nowe wyzwania w nowej epoce*, Częstochowa 2013, passim i A. Chodubski, M. Malinowski, E. Polak, P. Trawicki (red.), *Kształtowanie się nowego ładu międzynarodowego*, Gdańsk 2007, passim.

² Zob. szerzej: M.J. Malinowski, R. Ożarowski, W. Grabowski (red.), *Ewolucja terroryzmu na przełomie XX i XXI wieku*, Gdańsk 2009.

regionu Bliskiego i Środkowego Wschodu, a może nawet dla całego współczesnego świata!³.

Charakteryzując przemiany współczesnego świata, należy zauważyć z dużą dozą merytorycznej trafności, że mają one nader złożoną strukturę wewnętrzną i dalekie od jednoznaczności oblicze. Wynika to ze współistnienia wielu niekompatybilnych wobec siebie uwarunkowań i elementów politycznych, społecznych, ekonomicznych, kulturowych, religijnych, ideologicznych, militarnych i cywilizacyjnych, które są rezultatem nierównomiernego rozwoju krajów różnych części współczesnego świata w okresie ostatnich kilku stuleci.

Za wyjściową cezurę historyczną przeprowadzanej przez nas analizy przemian w świecie, w którym żyjemy, przyjmiemy okres wielkich odkryć geograficznych i podbijania przez Europejczyków (początkowo Portugalczyków i Hiszpanów) rozległych i nieznanych im dotąd obszarów Afryki, Azji oraz Ameryki Środkowej i Południowej (dziś określanych mianem Ameryki Łacińskiej). Łatwo dojdziemy wówczas do wniosku, że od tego czasu Europa, a następnie uformowana w swym polityczno-społecznym i ekonomicznym kształcie przez Europejczyków Ameryka Północna (USA i Kanada), znacznie wyprzedziły w rozwoju technologicznym i organizacyjnym inne kontynenty: Amerykę Łacińską, Afrykę, Azję i Oceanię.

Hegemonia w świecie euro- i północnoamerykańskich państw, które wraz z cywilizacyjnymi przemianami XVI, XVII i XVIII wieku wkroczyły pewnie na drogę kapitalistycznego rozwoju społeczno-politycznego i gospodarczego, zaowocowała powstaniem i utwaleniem układu centrum i peryferii, stanowiącego najbardziej charakterystyczną cechą obecnej rzeczywistości międzynarodowej. Istotą sygnalizowanych przemian współczesnego świata jest dążenie do zmiany tego układu poprzez zakwestionowanie i podważenie dominacji USA i krajów Unii Europejskiej (UE) w stosunkach międzynarodowych drugiej dekady XXI wieku, rozbudowę i umacnianie pozycji kandydatów do roli nowych mocarstw globalnych: Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL), Japonii, Indii, Rosji i Republiki Federalnej Niemiec (RFN) oraz stworzenie nowej jakości geostrategicznej w świecie islamu w postaci na przykład wyżej wymienionego kalifatu, który stopniowo mógłby wchłaniać poszczególne państwa muzułmańskie Azji i Afryki, kierując swe ostrze przeciwko USA i ich europejskim sojusznikom.

Dynamika przemian we współczesnym świecie jest bardzo duża, co więcej, jak się wydaje, sądząc z uważnego oglądu analizowanych zjawisk, jej intensywność szybko wzrasta w skali linearnej. Oznacza to, że mamy do czynienia z wyraźnym przyspieszeniem tempa i zakresu przemian, których gwałtowność związana jest integralnie z wielkim skokiem technologicznym ostatnich kilku lat, wyrażającym się na przykład we względnej przestarzałości takich „klejnotów” współczesnej cywilizacji, jak komputery stacjonarne, laptopy, smartfony, telefony komórkowe etc., tracących po roku swą wartość użytkową wobec nowszych, znacznie lepszych rozwiązań konstrukcyjnych i technicznych.

Przyspieszenie technologiczne w tym zakresie jest tak dynamiczne, że rosnąca część społeczeństw wysoko rozwiniętej i bogatej Północy świata, nie mówiąc już o znacznie

³ Telegazeta Programu TVP I, 30 czerwca 2014 r., s. 133.

biedniejszych i o wiele niżej technologicznie rozwiniętych krajach Południa świata, nie jest w stanie sprawnie dostosować się do takiego tempa zmian, w efekcie czego błyskawicznie wzrasta liczba ludzi sfrustrowanych, niezrównoważonych psychicznie, narkomanów i uzależnionych od coraz to nowych typów uzależnień (komputery, telewizja, Internet). Społeczno-polityczne konsekwencje tych zjawisk już teraz budzą wielkie zaniepokojenie elit rządzących, organizacji międzynarodowych i najbardziej świadomych przedstawicieli społeczeństw współczesnego świata.

Kierunki współczesnych przemian społeczno-politycznych, ekonomicznych, ideologicznych i cywilizacyjnych są ściśle związane z różnymi płaszczyznami działania stosunków międzynarodowych. Mamy tu więc do czynienia z przemianami w sferze politycznej, które dotyczą funkcjonowania systemów politycznych, partyjnych i organizacyjnych. Wyraźnie nasilają się tendencje do słabnięcia demokracji według wzorów europejsko-północnoamerykańskich, której słabości, niedociągnięcia i wewnętrzne sprzeczności zaczynają się ujawniać z pełną siłą w państwach o najdłuższych i zdawałoby się najpewniejszych podstawach i doświadczeniach demokratycznych, takich jak USA, Francja, Wielka Brytania czy też Włochy.

Nieudolnie podejmowane, zwłaszcza przez dwóch ostatnich prezydentów USA: George'a W. Busha i Baracka Obamę, próby forsowania modelu liberalnej demokracji typu amerykańskiego, który miał być zaszczipiony w krajach Południa świata w rodzaju Iraku czy też Afganistanu, zakończyły się jak dotąd kompletnym fiaskiem. Na tych obszarach współczesnego świata przemiany demokratyczne postępują w niezmiernie powolnym tempie, do tego w rozwiniętych krajach Północy następuje wzrost silnych nastrojów ksenofobicznych i nacjonalistycznych, których efektem jest podważanie zasad demokracji.

W sferach społecznej, ekonomicznej, ideologicznej i cywilizacyjnej kierunki przemian oscylują wokół kryzysu neoliberalnego kapitalizmu, który ujawnił się z nieprzewidzianą siłą w okresie ostatnich kilku lat, nie wiadomo, jak daleki jest od swego zakończenia, ponadto w jego trakcie doszło do tak spektakularnych wydarzeń, jak ogromne wsparcie finansowe rządów Zachodu dla sektora bankowego ponoszącego główną odpowiedzialność za obecny stan rzeczy w gospodarce światowej. Otrzymał on miliardy USD i euro, co stoi w jaskrawej kontradykcji do fundamentalnych zasad i założeń ustroju kapitalistycznego, zwłaszcza w jego neoliberalnej formule, stworzonej po II wojnie światowej przez prof. Rudolfa von Hayka. Najbardziej aktualnym potwierdzeniem tego stała się decyzja rządu Bułgarii, należącej od niedawna do Unii Europejskiej, o dofinansowaniu rodzimego sektora bankowego sumą około 1,6 mld euro w celu podtrzymania jego płynności i operatywności działania⁴.

Na koniec naszych rozważań nad przemianami współczesnego świata należy poświęcić parę refleksji zagadnieniom prognostycznym, kusząc się o sformułowanie perspektyw procesów zmian w dającym się przewidzieć horyzoncie czasowym najbliższych 5–10 lat. W moim osobistym przekonaniu, kreśląc obraz ewolucji tych zjawisk w prezentowanej perspektywie czasowej, uważam za niezbędne podkreślić, iż skoro trzema podstawowymi cechami i zadaniami nauki są: analiza, synteza i predykcja, prognozowa-

⁴ Ibidem, s. 131.

nie jest nie tylko ważną kwestią, ale równocześnie koniecznym warunkiem wszelkiego naukowego poznania i rozumowania.

Jak można sądzić, w perspektywie najbliższych 5–10 lat należy się spodziewać, że obecne procesy przemian ulegną pogłębieniu, rozszerzeniu i jeszcze większemu skomplikowaniu niż ma to miejsce w dniu dzisiejszym. Równocześnie trzeba rozważyć przynajmniej trzy różne opcje i scenariusze dalszych przemian współczesnej rzeczywistości międzynarodowej: optymistyczny, pesymistyczny i o charakterze mieszanym.

Wariant optymistyczny winien zakładać, iż dynamicznie rozwijające się procesy globalizacyjne i integracyjne będą obejmować w coraz większym stopniu nie tylko płaszczyznę społeczno-ekonomiczną, lecz także polityczną i ideologiczną. Będzie to prowadzić do uniformizacji systemów politycznych (poprzez promocję i umacnianie demokratycznych reżimów typu europejsko-północnoamerykańskiego w krajach Południa), kultury i nauki (drogą rozbudowy wielostronnych kontaktów i współpracy międzynarodowej), poziomu życia i przestrzegania praw człowieka w szerokim spektrum tych zagadnień oraz kształtowania świadomości i mentalności w skali planetarnej. Nastąpi ograniczenie roli czynnika militarnego, w efekcie czego ograniczeniu podlegać będą wydatki wojskowe, zwłaszcza wielkich mocarstw światowych i regionalnych, co spowoduje w konsekwencji stopniowe wygaszanie konfliktów lokalnych i regionalnych. O międzynarodowej pozycji państw decydować będą przede wszystkim czynniki ekonomiczne, społeczne i cywilizacyjne.

Z kolei wariant pesymistyczny powinien zakładać, że procesy globalizacyjne i integracyjne będą słabnąć, a jednocześnie powodować coraz większe zróżnicowanie współczesnego świata, napotykać na dynamiczne przeciwdziałanie procesów dezintegracyjnych o charakterze destrukcyjnym i radykalnie zachowawczym. Zgodnie z wynikającym z II zasady termodynamiki prawem entropii oraz założeniami teorii chaosu Konrada Lorenza zachodzące przemiany prowadzić będą do pogłębiającego się wewnętrznego nieuporządkowania i zamieszania w światowym układzie Nowego Ładu Międzynarodowego, który ukształtował się w latach 90. XX wieku. Wzrastać będzie nacisk na centra polityki międzynarodowej w USA i Europie ze strony fundamentalizmu islamskiego i rodzących się obecnie radykalnych i ekstremistycznych ruchów społeczno-politycznych o charakterze nacjonalistycznym, neofaszystowskim, rasistowskim i ksenofobicznym oraz rosnących w siłę, również zbrojną, różnorodnych organizacji terroryzmu międzynarodowego.

Towarzyszyć temu będzie relatywne słabnięcie, a może nawet zapowiadany przez różnych specjalistów zmierzch dominujących dotąd w stosunkach międzynarodowych USA i czołowych państw Unii Europejskiej – Wielkiej Brytanii, Francji, Republiki Federalnej Niemiec i Włoch, czyli Zachodu oraz Rosji na rzecz aspirujących do roli globalnych mocarstw ChRL, Japonii, Indii i Brazylii, których siła polityczna, ekonomiczna i militarna będzie szybko rosła w najbliższych latach⁵.

Wreszcie rozpatrując na koniec trzeci scenariusz przemian we współczesnym świecie o charakterze mieszanym, można sobie wyobrazić, iż wszystkie zasygnalizowane powyżej czynniki będą się wzajemnie nakładać na siebie, wykluczać i niwelować. Tempo

⁵ Por. np. P.J. Buchanan, *Śmierć Zachodu*, Wrocław 2006, także: S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji*, Warszawa 2009 i T. Todsor, *Nowy wiek światowy. Refleksje Europejska*, Warszawa 2004.

przemian będzie dostosowane do efektów pogłębiających się sprzeczności wewnętrznych współczesnych stosunków międzynarodowych w tym sensie, że okresy przyspieszenia zmian będą się przeplatać z okresami ich spowolnienia, a nawet stagnacji. Konsekwencją tych zjawisk będzie utrzymywanie się w dużym stopniu dotychczasowego kształtu Nowego Ładu Międzynarodowego, co będzie oznaczało, że nadzieje różnych ośrodków siły politycznej, ekonomicznej, militarnej i cywilizacyjnej w stosunkach międzynarodowych na dokonanie się daleko idących zmian zgodnie z ich życzeniami, interesami i planami strategicznymi mogą okazać się płonne i bardzo trudne – by nie rzec, że niemożliwe – do realizacji w przewidywanym horyzoncie czasowym najbliższych 5–10 lat.

Sumując dotychczasowe rozważania, pragnąłbym wyrazić jak zawsze nadzieję, że ten numer „Civitas Hominibus” będzie pobudzającym intelektualnie wkładem do szerokiej dyskusji międzynarodowej na temat przemian współczesnego świata w połowie drugiej dekady XXI wieku.

Abstract

Transformations of the modern world. Characteristics, dynamics, trends and prospects. (Personal reflections)

The Philosophical and Social Yearbook Civitas Hominibus of 2013 highlights the diversity of of the modern world. It includes articles dealing with culture, religion, politics, ideology amongst others.

Current changes have varied characteristics requiring the identification of their qualitative and quantitative dynamics. Analysis of these changes is undertaken in various disciplines on an international scale through extensive research and constant observation. Analysis and evaluation is provided here by experts and specialists in the study of international relations and other academic disciplines, by politicians, journalists and representatives of various social organizations.

Keywords: change, alternative, contemporary world.